

5-7 SINF O'QUVCHILARDA REFLEKSIV KO'NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

B.X. Xodjayev

Ilmiy rahbar.

Nizomiy nomidagi TDPU, "Umumiy pedagogika"
kafedrası mudiri, pedagogika fanlari doktori, professor.

Abdullayeva Maftuna Baxodir qizi

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi, 2-kurs magistranti.

maftunabd99@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13924933>

Annotatsiya. Ushbu maqolada 5-7-sinf o'quvchilarida refleksiv ko'nikmalarni rivojlanishining psixologik-pedagogik xususiyatlari, yosh bosqichlari hamda refleksiv ko'nikmaning inson hayoti uchun qanchalik muhimligi haqidagi savollarga javob olinadi.

Kalit so'zlar: Refleksiya, ko'nikma, refleksiv ko'nikma, retrospektiv fikrlash, perspektiv mulohaza.

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF
REFLECTIVE SKILLS IN STUDENTS OF 5-7 CLASS

Abstract. This article will take answers to questions about the psychological and pedagogical features of the development of reflexive skills in students of Grades 5-7, age stages and how important reflexive skills are for human life.

Keywords: reflection, skill, reflexive skill, retrospective thinking, perspective meditation.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ РАЗВИТИЯ
РЕФЛЕКСИВНЫХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ 5-7 КЛАССА

Аннотация. В данной статье даны ответы на вопросы о психолого-педагогических особенностях развития рефлексивных навыков у учащихся 5-7 классов, возрастных этапах и о том, насколько важен рефлексивный навык для жизни человека.

Ключевые слова: рефлексия, навык, рефлексивный навык, ретроспективное мышление, перспективное мышление.

Insoniyat borki bu dunyoda fikr mulohaza qilmasdan, o'zini o'zi ya'ni o'z ichki dunyosini kuzatmasdan to'laonli hayot kechira olmaydi. O'z-o'zini tahlil yoki tanqid qilmasdan, jarayonni va o'z faoliyati natijasini baholamasdan o'rganish mumkun emas. Bir so'z bilan aytganda ushbu ko'nikmalar va qobilyatlar refleksiya deb nomlanadi. "Refleksiya" tushunchasi ko'p qirrali

hisoblanib pedagogika, psixologiya va falsafaning tadqiqod predmeti hisoblanadi. Refleksiya (lotincha reflexio “teskari”) — bu ong, ruh, tafakkur yohud insonning o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lgan turli xil hodisalar va tushunchalarni qamrab oluvchi tushuncha [4].

Ko‘nikma – insonning ilgarigi tajribalari asosida muayyan faoliyat yoki harakatni amalga oshirish qobiliyati. Ko‘nikmalar amaliy faoliyatga, bilimlarni amalda qo‘llay bilishga oid faoliyatning tarkibiy qismidir. Ko‘nikma faoliyatning maqsadi va sharoitlariga mutanosib ravishda harakatni muvaffaqiyatli bajarish usullaridir. U hamisha bilimlarga asoslanadi, mahorat (malaka)ning negizi hisoblanadi. Ko‘nikma mazmunan amaliy (jismoniy) va aqliy, shaklan oddiy va murakkab turlarga ajratiladi. Amaliy ko‘nikmalar mehnat faoliyatini amalga oshirishga, aqliy Ko‘nikmalar bilim olishga, uni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Ko‘nikmalarni bilim bilan adashtirmaslik lozim, chunki bilimlar voqelik to‘g‘ri aks ettirilgan hukm (mulohaza)larda ifodalanadi. Ko‘nikmalar esa ko‘proq aqliy va jismoniy harakatlarda mujassamlashadi [5].

Retrospektiv fikrlash – bu hatti harakatlariga yutuqlariga va albatta mag‘lubiyatlariga baho berish, ularni nima sababdan unday bo‘lganini tahlil qilish va ulardan saboq olish.

Perspektiv mulohaza-bu harakatlarning mumkin bo‘lgan natijalarini oldindan ko‘ra bilish va turli holatlarda imkoniyatlarini baholash. Asosan yosh bolalarda o‘zini anglash qobiliyatlari bo‘lmaydi va ular o‘zlarini xatolarini analiz qila olishmaydi. Bolaning faoliyati davomida u bilan nima sodir bo‘layotganini tushuntira olmaydi ham. Maktabgacha bo‘lgan bolalarda refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish judayam muhim jarayon hisoblanadi.

Refleksiv ko‘nimalarni rivojlantirish orqali bolalar quyidagilarni o‘rganadilar:

- biror bir ishni mustaqil bajarish uchunmotivatsiya;
- o‘z-o‘zini tartibga solish, o‘z-o‘zini nazorat qilish, o‘zini o‘zi qadrlash ko‘nikmalari;
- maqsadlarni belgilash va o‘z faoliyati natijalarini ular bilan bog‘lash;

Turli xil qobiliyatlarning rivojlanishi bolalikdan boshlanadi, birinchi bosqichlar uch yoshda sodir bo‘ladi. Keyin bola birinchi marta o‘zining faoliyat ob‘ekti ekanligini tushunadi va ko‘pincha o‘jarlik va itoatsizlik bilan buni atrofdagilarning barchasiga tushunadi. Shu bilan birga, kichkintoylar ijtimoiy me‘yorlarni o‘rganishni boshlaydilar va ularning xatti-harakatlarini kattalarga moslashtirishni o‘rganadilar. O‘z-o‘zini aks ettirish, o‘z-o‘zini hurmat qilish, o‘zini tanqid qilish yo‘q.

Ikkinchi bosqich maktabning boshlang‘ich sinflarida boshlanib, ta‘lim faoliyati sohasida aks ettirishning rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. 6 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lgan davrda bolalar ijtimoiy refleksiv ko‘nikmalarini va introspektsiya elementlarini egallaydi.

Uchinchi bosqich – o‘smirlik (11-15 yosh) - shaxs rivojlanishining muhim davri bo‘lib, bu davrda o‘z-o‘zini hurmat qilish qobiliyatlari asoslari yaratiladi. Bu yoshda introspeksiyaning rivojlanishi ko‘pincha haddan tashqari fikrlashga olib keladi, o‘z tashqi ko‘rinishi, muvaffaqiyati yoki tengdoshlari bilan mashhurligidan juda norozi bo‘lgan, o‘smirning asab tizimining emotsionalligi va beqarorligi bilan murakkablashgan bolalarda kuchli salbiy his-tuyg‘ularni keltirib chiqaradi. Bu yoshda refleks faolligining to‘g‘ri rivojlanishi kattalar yordamiga juda bog‘liq.

To‘rtinchi bosqich – o‘smirlik (16-20 yosh). Bu yoshda shaxsning to‘g‘ri rivojlanishi bilan tushunish va yengish qobiliyati to‘liq namoyon bo‘ladi, shuning uchun o‘z-o‘zini tanqid qilish qobiliyatini rivojlantirish o‘z imkoniyatlarini oqilona va ongli ravishda baholash bilan mos keladi. Biroq, keksa yoshda refleksiya faoliyat tajribasi yangi faoliyat turlarini rivojlantirish, yangi munosabatlar va ijtimoiy aloqalarni qurish orqali davom ettirishadi.

Umuman olganda uzoq vaqt davomida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlanishi psixolog hamda pedagoglar tomonidan noaniq ko‘rib chiqilgan. XX asrning 40-60-yillarida nazariy fikrlashning refleksiv imkoniyatlari faqat an‘anaviy boshlang‘ich ta‘lim tizimida 6-12 yoshli kamdan-kam (iqtidorli) bolalarda aniqlangan.

Ushbu davrda maktab o‘quvchilarida o‘zlarining aqliy operatsiyalari haqida xabardorlikni rivojlantirish qachon va qanday sodir bo‘lishi masalasi muhokama qilingan. Masalan, J.Piaget[3] bolalarda ularning fikrlash jarayonlaridan xabardorlik rivojlanishini 4 bosqichini ajratadi. 7-9 yoshli bolalar o‘zlariga berilgan muammolarni hal qilishadi, lekin ularni qanday hal qilishganini ayta olmaydilar, chunki bu yoshdagi bolalarda ularning aqliy jarayonlariga qaratilgan o‘zini o‘zi kuzatish mavjud bo‘lmaydi. 9-10 yoshli bolalarda o‘zlarining aqliy jarayonlarini anglashda ba‘zi tebranishlar mavjud. Faqat 11-12 yoshda bolalar o‘zlarining fikrlash jarayonlaridan xabardor bo‘la boshlaydilar va 13-15 yoshga kelib maktab o‘quvchilari o‘z tafakkurining rasmiy operatsiyalarini aniq tafakkur mazmunidan tashqaridagi operatsiyalar sifatida anglaydilar. Faqat shu yoshdan boshlab ular fanning turli sohalari va inson faoliyatining rang-barang materiallarini tushunish uchun tafakkurning muayyan rasmiy operatsiyalarini ongli ravishda qabul qiladilar.

J.Piaget bolaning aqliy rivojlanishi o‘zining ichki qonuniyatlari asosida rivojlanishini hisobga olib, ta‘lim bu aqliy kamolot jarayonini faqat bir oz tezlashtirishi yoki sekinlashtirishi mumkinligini ta‘kidlaydi. Ta‘limning muvaffaqiyati bolaning erishgan rivojlanish darajasiga bog‘liq. Ammo u bu darajadan qanchalik uzoq bo‘lsa, u o‘quv vaziyatidan unchalik kam foydalana oladi. Shunday qilib, J.Piaget aqliy rivojlanish, uning bosqichlari va darajalari bolaning yosh rivojlanishiga mos keladi deb hisoblaydi [1; 93-b.]. Jean Piagetning nazariyasiga ko‘ra, bola aqliy

rivojlanishi ichki biologik ritmlar va qonuniyatlar asosida kechadi, va ta'lim bu jarayonni faqat qisman, ya'ni uni biroz tezlashtirish yoki sekinlashtirish orqali ta'sir qiladi.

Biroq, XX asrning 60-yillarida rus psixologlari boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha yangi nazariyalarni ilgari surdilar. S.L.Rubinshteynning ta'kidlashicha, rivojlanish "bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni bilan mos kelmaydi, balki ichki jarayonlar madaniyati bilan belgilanadi" [2; 15-b.]. Ushbu fikr ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning ichki olamining rivojlanishini muhim sanab, uni faqat tashqi ko'rsatkichlar – bilimlar, ko'nikma va malakalar bilan chegaralamaslik kerakligini ta'kidlaydi.

Buning o'rniga shaxsning to'liq rivojlanishi uchun uning ichki motivatsiyalari, his-tuyg'ulari va fikrlash tarzini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish zarurligi qayd etiladi.

O'quvchilarda refleksiv qobiliyatlarni rivojlantirish hozirgi zamonning dolzarb pedagogik muammosidir. Bu o'tmishda biroz e'tibordan chetda qolgan, biroq o'quvchilar zamonaviy dunyoda muvaffaqiyat qozonishlari uchun tanqidiy fikrlash va mulohaza yurita olishlari zarurligi tobora yaqqol ko'zga tashlanayotganligi sababli e'tibor tobora ortib bormoqda. Refleksiv ko'nikmalar o'quvchilarni tevarak-atrofdagi olamni idrok eta olishlari, o'z tajribalari va bilimlari asosida qaror qabul qila olishlari uchun zarurdir.

Shundan xulosa qilamizki, refleksiya shaxsning o'zaro muloqotdagi o'z faoliyati va boshqalar bilan munosabatlarining o'zini-o'zi tahlil qilish qobiliyatini o'z ichiga olgan ijtimoiy-psixologik jarayon hisoblanadi. Bu jarayon shaxslarning o'zaro muloqotdagi qabul qilinishini, shaxsiy xatti-harakatlarini boshqalar nazaridan qanday ko'rinishini va ularning ijtimoiy ta'sirlarini o'zaro tahlil qilish qobiliyatlarini oshiradi. Refleksiyani rivojlantirish esa shaxslarning muloqot sifatini yaxshilashi, o'zlarini hamda boshqalarni chuqurroq anglashlari va o'zaro munosabatlarni samarali qurishlari mumkin.

REFERENCES

1. Ананьев, Б.Г. Психология чувственного познания / Отв. ред. А. В. Брушлинский, В.А. Кольцова; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. — М. : Наука, 2001. —284 с.
2. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности // Ученые записки высшей школы г. 1986, – 102 с.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка г. Москва – 2022 г. –416 с.
4. www.wikipedia.uz
5. www.ziyonet.uz